

SOLIQ SIYOSATI VA STRATEGIYASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchi PhD
Ismatov Xolbuta Begmatovich*

Annotatsiya: Mazkur maqolada soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy mazmuni va yuzaga kelish iqtisodiy shart-sharoitlari soliq-budjet tizimini samaradorligini ta'minlash hisoblanadi. Har qaysi mamlakatning iqtisodiy siyosatida soliq siyosati o'ta muhim rol o'ynaydi. Soliq siyosati davlatning boshqa iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga kuchli uzviy bog'liqligi bilan bir qatorda, ularga ta'sir qilib boradi. Soliq siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va uning strategik hamda taktik yo'nalishlarini belgilab olish o'ta dolzarb va murakkab jarayon hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Soliq, soliq munosatlari, soliq siyosati, soliq siyosati strategiyasi, soliq siyosati taktikasi, soliq imtiyozlari, soliq siyosati yo'nalishlari, davlat budjeti, soliq ma'murchiligi, soliq yuki.

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЛОГОВОЙ
ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ**

*Ташкентский государственный экономический
Университет независимый исследователь
PhD Исмамов Холбута Бегматович*

Аннотация: В данной статье научно-теоретическое содержание налоговой политики и стратегии и экономические условия ее возникновения являются обеспечением эффективности налогово-бюджетной системы. Налоговая политика играет чрезвычайно важную роль в экономической политике любой страны. Налоговая политика, наряду с сильной неразрывной зависимостью от других направлений экономической политики государства, продолжает оказывать на них влияние. Правильная разработка налоговой политики и определение ее стратегических и тактических направлений-крайне актуальный и сложный процесс.

Ключевые слова: налог, налоговые отношения, налоговая политика, стратегия налоговой политики, тактика налоговой политики, налоговые льготы, направления налоговой политики, государственный бюджет, налоговое администрирование, налоговая нагрузка.

**SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF
TAX POLICY AND STRATEGY**

*Tashkent State University of Economics
The University is an independent researcher
PhD Ismatov Holbuta Begmatovich*

Abstract: In this article, the scientific and theoretical content of tax policy and strategy and the economic conditions of its emergence are to ensure the effectiveness

of the fiscal system. Tax policy plays an extremely important role in the economic policy of any country. Tax policy, along with its strong indissoluble dependence on other areas of the state's economic policy, continues to influence them. The correct development of tax policy and the definition of its strategic and tactical directions is an extremely relevant and complex process.

Keywords: tax, tax relations, tax policy, strategy of tax policy, tactics of tax policy, tax benefits, directions of tax policy, state budget, tax administration, tax burden.

Kirish: O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichida yangi mazmundagi strategik maqsadlarni belgilab beruvchi soliq siyosatini shakllantirish va amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Soliq to'lovchilar faoliyatini rag'batlantirish, soliq yukini kamaytirib borish, adolatli soliq tamoyillariga asoslangan soliq tizimini yanada rivojlantirib borish yo'nalishida sezilarli islohotlar amalga oshirish bu boradagi muhim vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birga bunday soliq siyosatining samaradorligini ta'minlashda, hali o'z yechimini kutayotgan ilmiy-amaliy muammolar ham mavjud.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish:

Soliq strategiyasi soliq menejmentining muhim jihati bo'lib, ushbu mavzu bo'yicha ko'plab adabiyotlar mavjud. Bu erda soliq strategiyasi bo'yicha nashr etilgan ilmiy maqolalarning bir nechta namunalarini keltirilgan:

Tomas R. Pope, Margaret L. Shackell-Dowell va Martin K. Welch tomonidan "Soliq strategiyasi va korporativ ijtimoiy javobgarlik" (2015): Ushbu maqolada soliq strategiyasining korporativ ijtimoiy mas'uliyatdagi ahamiyati va tashkilotlarning soliq strategiyasini qanday moslashtirishi mumkinligi muhokama qilinadi. ularning umumiy CSR maqsadlari bilan.

Stiven C. Dilli va Ron L. Robertsning "Soliq strategiyasining evolyutsiyasi: adabiyotdan dalillar" (2013): Ushbu maqola vaqt o'tishi bilan soliq strategiyasining evolyutsiyasini ko'rib chiqadi, uning rivojlanishini taktik yondashuvdan ko'proq strategiyaga o'tkazadi. strategik.

Kris Evans va Styuart Jons tomonidan "Soliq strategiyalarining taksonomiyasi: nazariy va amaliy istiqbollari" (2015): Ushbu maqola soliq strategiyalarining taksonomiyasini taklif qiladi va ularni tashkilotning strategik maqsadlariga moslashish darajasiga qarab to'rt guruhga ajratadi.

Reuven S. Avi-Yonah tomonidan "Soliq strategiyasi va ko'p millatli korxonalar" (2014): Ushbu maqolada ko'p millatli korxonalar uchun soliq strategiyasining ahamiyati muhokama qilinadi va ushbu tashkilotlar soliq strategiyasini biznes maqsadlari bilan qanday muvofiqlashtirishi mumkinligi haqida tushuncha beradi.

Maykl V. Klemm va Devid J. Linch tomonidan "Globalashayotgan dunyoda soliq strategiyasining o'rni" (2016): Ushbu maqolada soliq strategiyasi va uning globalashayotgan dunyoda tutgan o'rni, shu jumladan globalashuvning soliq strategiyasiga ta'siri haqida to'liq ma'lumot berilgan. soliq mutaxassislari va boshqa biznes funktsiyalari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati.

Ushbu maqolalar, boshqa ko'plab maqolalar qatori, soliq strategiyasining turli jihatlari, jumladan, uning vaqt o'tishi bilan evolyutsiyasi, soliq strategiyasini biznes

maqsadlariga moslashtirishning ahamiyati va soliq strategiyasining korporativ ijtimoiy mas'uliyat va aksiyadorlar qiymatiga ta'siri haqida qimmatli tushunchalar beradi.

Natijalarni tahlil qilish va muhokama qilish.

Bugungi kunda har qanday iqtisodiy tizimda davlatning asosiy vazifasi jamiyatning ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlarida muvozanat va tenglikni ta'minlashdan iborat. Ushbu muvozanatni mohirona boshqarish, shubhasiz, iqtisodiy o'sishni katalizlash va boshqarishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Aynan mana shu murakkab jarayon doirasida moliyaviy va soliq munosabatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni boshqarish vositasi sifatida shakllanadi.

Milliy daromadni ishlab chiqarish doirasida qayta taqsimlashda davlatning rolini o'z ichiga oladi. Bu ishlab chiqaruvchilar va davlat o'rtasida markazlashtirilgan pul mexanizmlari orqali daromadlarni taqsimlashni nazarda tutadi. Ushbu qayta taqsimlashning asosiy maqsadi davlatning muhim funksiyalarini moliyalashtirish va jamiyatni hayotiy ijtimoiy xizmatlar bilan ta'minlashdir. Ushbu harakat turli sohalarda o'rtasida muvozanatga erishishga qaratilgan. Bunda soliqlar vositachilikning asosiy vositasi sifatida markaziy o'rinni egallaydi.

Bu jarayonlarni tartibga solish, moslashtirish va aniq chegaralash turli davrlarni qamrab oluvchi rejalarni shakllantirishda yangi imperativlarni keltirib chiqaradi. Davlat tomonidan yuqorida ko'rsatilgan funksiyalarning samarali bajarilishida ijtimoiy hamda iqtisodiy rejalashtirish jarayonlarini tartibga solish bilan shug'ullanadi. Mazkur vazifa davlatning ijtimoiy dinamikaga javob beradigan iqtisodiy "barometr" rolidan kelib chiqadi. Jamiyatda ijtimoiy va ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirishni amalga oshirish orqali real sharoit va voqeliklarga nisbatan qiyosiy tahlil qilinadi. Xususan baholash davlat harakatlarining samaradorligini baholash, uning funksiyalari hamda mas'uliyatidagi tendensiyalarni aniqlashni pirovardida esa uning asosiy maqsadlari bo'yicha muvozanat darajasini baholash uchun mezon bo'lib xizmat qiladi albatta.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun davlat turli sohalarda o'z sa'y-harakatlarini strategik jihatdan muvofiqlashtirib, turli sohalardagi siyosatining asosini tashkil etadi. Davlatning ko'p qirrali siyosat landshafti asosan ikki o'q bo'ylab tuzilgan: ichki va xalqaro.

Shuni ta'kidlash kerakki, markazlashtirilgan pul resurslarini yaratish hamda keyinchalik davlatning ichki siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Mazkur markazlashtirish davlatning umumiy iqtisodiyning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan soliq siyosati bilan murakkab o'zaro bog'liqlikni namoyish etadi. Davlatning har qanday sohadagi faoliyati o'z mohiyatiga ko'ra maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, bu oldindan belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar va harakatlarni birlashtirishni taqozo etadi. Bunday chora-tadbirlar va harakatlarning uyg'unligi davlat siyosatini tashkil etadi.

Birinchisi, bu fiskal ekspansiyaga ("expansio"-lotincha so'z bo'lib, kengayish, tarqalish degan ma'noni beradi) asoslangan soliq siyosati shaklida bo'lib, bunda yalpi talab va davlat xarajatlarini oshirish va soliqlarni kamaytirishga urg'u berilib, unda soliqlarning rag'batlantiruvchilik roli oshirilib, iqtisodiyotda iqtisodiy o'sish sikllarida yuqori tebranishlarning oldi olinadi. Ammo, bunday soliq siyosatini amalga oshirish oqibatida davlat budjeti taqchilligi va inflyatsiya darajasi oshadi. Ikkinchisi esa fiskal restriksiyali ("restinctio" lotincha so'z bo'lib – "cheklash" degan ma'noni beradi) soliq

siyosati bo‘lib, bunda davlat xarajatlarini qisqartirish va soliqlarni oshirish orqali ishlab chiqarish sur‘atini pasaytirish orali inflyatsiyani kamaytirishga qaratilgan bo‘ladi. Biroq, bunday soliq siyosati ishsizlikni keltirib chiqaradi va uning oshishiga olib keladi. Ushbu strategiya va taktikalarni shakllantirish, birinchi navbatda, amalga oshirilayotgan faoliyat yoki jarayonning tabiatiga, shuningdek, davlatning tashkiliy asosiga asoslangan boshqaruv mexanizmlarining xususiyatlariga bog‘liq. Muayyan tuzilma qabul qilingan hollarda, uni amalga oshirish va daromadlarni yig‘ish bilan bog‘liq soliq siyosatiga mos keladi.

Aksincha, unitar davlatlarda budjet va soliq tizimi bir xil bo‘lib qoladi. Soliq siyosati soliq xususiyatlariga ham bog‘liq. Soliqlarning o‘zgaruvchanlik va moslashuvchanlik bilan ishlashi ularning strategiyasi va taktikalarining moslashishiga yanada ta‘sir qiladi. Bundan tashqari, soliq strategiyasining ichki tuzilishi va mohiyatidan kelib chiqib, u doimiy va rivojlanuvchi shakllarni olishi mumkin. Xo‘sh, soliq strategiyasi nima?

Strategiya atamasi “grekcha so‘z bo‘lib, “στρατηγία — qo‘mondonlik, boshqarish, harbiy san‘ati” degan ma‘noni berib, u dastlab, harbiy sohaga qo‘llanilib, keyinchalik davlat boshqaruvida va uning siyosatida qo‘llanila boshlagan¹. Siyosatda qo‘llanilishi esa ko‘pincha unga davriylik jihatdan yondoshiladi. Shu jihatdan olganda strategiya davlatning ma‘lum bir soha(yo‘nalish)dagi faoliyatini tizimli boshqarishning uzoq muddatli davrga tegishli jarayonlarini aniqlash va uning yo‘nalishlarini belgilab olinishidir. Bu holat soliqlarga oid siyosatda ham mavjud bo‘ladi.

Soliq siyosati strategiyasi davlatning majburiy to‘lovlarga doimiy jihatlarini qamrab oladi. U davlatning soliqlar va fuqarolardan olinadigan boshqa majburiy badallar bilan uzoq muddatli hamkorlik qilishning umumiy yo‘nalishi va xususiyatlarini aks ettiruvchi loyiha bo‘lib xizmat qiladi.

Davlat tomonidan oqilona soliq siyosatining samarali ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi, ayniqsa, turli manfaatlar har doim ham bir-biriga to‘g‘ri kelmasligi mumkin bo‘lgan sharoitda soliq to‘lovchilar o‘rtasida soliq madaniyatini yuksaltirishni taqozo etadi. Soliq siyosati doirasida soliq imtiyozlari va imtiyozlari keng tarqalgan bo‘lsa ham, ularning muvaffaqiyati soliq to‘lovchilarning ushbu imtiyozlardan oqilona foydalanishiga bog‘liq; aks holda ular budjet manfaatlariga putur yetkazishi mumkin. Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq to‘lovchilar ko‘pincha shaxsiy manfaatlarni saqlab qolish, soliq qarzlari va hatto soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash bilan kurashadilar - bularning barchasi budjet manfaatlariga zarar yetkazadi.

Demak, soliq to‘lovchilar tashvishini budjet bilan uyg‘unlashtirish soliq qarzdorligini deyarli bartaraf etish, soliq to‘lovchilar o‘rtasida soliqqa rioya qilish madaniyatini oshirish va budjetdan subsidiyalar samaradorligini optimallashtirishni nazarda tutadi. Bu o‘zgarish tabiatan uzoq muddatli urinish sifatida namoyon bo‘ladi. Binobarin, soliq siyosati strategiyalari ushbu dinamik o‘zgarishlarga mos ravishda rivojlanishi kerak. Yuqorida aytib o‘tilganidek, soliq siyosati strategiyasi doimiy asosiy elementlarni va davlatning iqtisodiy siyosati maqsadlariga bog‘liq bo‘lgan moslashuvchan tomonlarini o‘z ichiga oladi.

Soliq siyosatining tuzilishi va yo‘nalishi jihatdan muhim tarkibini soliq taktikalari

¹ Солиқ сиёсати тактикасини изоҳлашда ушбу терминни доим кўплик маъносида ишлатиш мақсадга мувофиқ, сиёсатда битта тактика бўлиши унинг мазмунини йўқотади.

tashkil etadi. “Taktika ham kategoriya sifatida xuddi strategiya kabi grek tilidan olingan bo‘lib, “τακτικός-*qo‘shinning tuzilishi, τάξις-tuzilish va joylashish*”² degan ma’nomalarni berib, harbiy sohaga tegishli termin sifatida, keyinchalik esa davlatning har qanday siyosatining tuzilishi va yo‘nalishini ifodalashda qo‘llanila boshlangan. “Soliq siyosatining taktikasi deganda esa soliq siyosati va uning strategiyasida maqsad qilib belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida o‘zaro bog‘liq holda qo‘llaniladigan usul va vositalarning yig‘indisidir. Sodda qilib aytganda soliq siyosati strategiyasida belgilab qo‘yilgan maqsadga oson va qulay erishishning yo‘llaridir. Bundan ko‘rinadiki soliq siyosatining taktikalari”³ usullar yordamida tashkil topganligi har bir soliq siyosatida ularning eng qulay hamda samarali shakllarini qo‘llanilishi davlatning soliq siyosatini amalga oshiruvchi vakolatli organning faoliyatiga bog‘liq bo‘ladi. Soliq siyosati taktikasining amaliy samaradorligi yoki aksincha samarasizligi ularning real hayotga tatbiq etilishi orqali yaqqol namoyon bo‘ladi. Shuni ta’kidlash kerakki, taktik usullar yoki vositalar tuzilish va mazmun jihatidan nazariy jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, ammo ularni amalga oshirishdagi har qanday noto‘g‘ri qadamlar yoki xatolar hatto eng yaxshi o‘ylangan yondashuvlarni ham buzishi mumkin.

Bu soliq siyosati taktikasidagi nazariy tuzilmalar va pragmatik ko‘rinishlar o‘rtasidagi dixotomiyani ta’kidlaydi. Bundan tashqari, soliq siyosati taktikasi millat yoki mintaqaning o‘ziga xos xususiyatlariga moslashishni talab qilishini tan olish zarur. Bir joyda samarali bo‘lgan narsa boshqa joylarda o‘xshash natijalarni bermasligi mumkin. Demak, soliq siyosati taktikasini mavjud iqtisodiy sharoitlar va ularni qo‘llashning vaqtinchalik kontekstiga muvofiq sinchkovlik bilan kalibrlash zaruriyatga aylanadi. Alohida milliy iqtisodiyotda islohotlarning dastlabki bosqichlarida qo‘llanilgan taktik yondashuvlar ma’lum muddat davomida o‘z samarasini yo‘qotib qo‘yishi yoki aksincha, ma’lum vaqt oralig‘ida qo‘llanilgan va keyinchalik bekor qilingan usullar o‘z ahamiyatini tiklashi yoki keyingi bosqichlarda yana samarali bo‘lishi mumkin. rivojlanish.

Bunday usullardan biri (taktik yondashuv) sifatida progressiv soliqqa tortishdan foydalanish bunga misoldir. Progressiv soliqqa tortish iqtisodiyotda tushkunlik (tanazzul) kuzatilayotgan vaqtda samara berishi jahon amaliyotida (Keynsning soliqqa tortish nazariyasining AQSH iqtisodiyotidagi krizisdan qutulishdagi ahamiyatni eslang) isbotlangan. Shuningdek, iqtisodiyot rivojlanib, unda jamg‘arishning kuchayib, investitsiyaga aylanishining sekinlashishi orqali iqtisodiyotga salbiy ta’sirini kamaytirish maqsadida progressiv soliqqa tortish taktikasi yana samara beradi. Shu nuqtayi nazardan, soliq siyosati taktikasining samaradorligi ularni qo‘llash chastotasi va mavjud iqtisodiy muhitga bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, biz umuminsoniy va milliy qadriyatlar haqida gapirganda, keksalar, tug‘ma nogironlar, tarixiy obidalar, xalqlar o‘rtasidagi madaniy an’analarni asrab-avaylash, voyaga yetmaganlar farovonligi, insonparvarlik g‘oyalarini ta’minlash kabi jihatlarni nazarda tutamiz. yordam va boshqalar. Aksincha, ichki bozorda mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish va iste’mol qilishni sinxronlashtirish talabi

² Грант Р. М. Современный стратегический анализ. 7-е издание. — Санкт-Петербург: Питер, 2016. — 544 с.

³ Солиқ сиёсати тактикасини изохлашда ушбу терминни доим кўплик маъносида ишлатиш мақсадга мувофиқ, сиёсатда битта тактика бўлиши унинг мазмунини йўқотади.

mavjud. Bundan tashqari, yalpi ichki mahsulot va uning iste'molida aholi salomatligiga zarar yetkazuvchi mahsulotlar (masalan, alkogol va tamaki mahsulotlari) salmog'ining ortishi, ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmining o'zgarishi va iste'mol shakllarining o'zgarishi kabi o'zgaruvchan dinamika soliqqa tuzatishlar kiritishni talab qiladi. siyosat taktikasi. Biz tadqiqot ishimizning ushbu bo'limida olib borilgan nazariy tahlillar va kuzatishlar natijasida olingan soliq siyosati va uning strategiyasi haqidagi ilmiy jihatdan aniqlangan tushunchamizni taqdim etamiz.

Soliq siyosatining mohiyatini tushunishda uni tor va keng ma'noda ko'rish mumkin. Tor doirada soliq siyosati davlat va mulk (daromad) egalari o'rtasidagi soliq munosabatlarini tartibga solishga taalluqlidir.

Soliq siyosati keng ma'noda esa – *milliy daromad shakllanishi, o'sishini rag'batlantirish hamda qayta taqsimlashga xizmat qiladigan iqtisodiyotda teng raqobat sharoitini yaratishga qaratilgan soliqlarni joriy etish va undirish mexanizmlarini qamrab olgan davlat boshqaruv institut shakli tushuniladi.*

Soliq siyosatining bosh(doimiy) strategiyasi-davlat budjeti hamda soliq to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro manfaatlarning uyg'unlashuvi va muvozanatlashuvini ta'minlashdan iborat bo'lsa, soliq siyosatining o'zgaruvchan soliq strategiyasi esa budjet daromadlarining bir maromda shakllanishi, teng raqobat sharoitini yaratish soliq to'lovchilarning soliq madaniyatini oshirishga erishish hamda soliqlarning rag'batlantirish ta'sirini yanada oshirishdan iboratdir.

Yuqorida aytib o'tilganidek, soliq siyosati davlat tashkil topgan kundan boshlab davlat faoliyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Davlatlar qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli rejalarni o'z faoliyatini boshqarish mexanizmlari sifatida shakllantiradilar va ularni ma'lum muddatlarda amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik maqsadlarga moslashtiradilar.

Ta'kidlash joizki, olimlar davlatning siyosiy va iqtisodiy apparatining tuzilishi va rivojlanish qirralarini o'rganish bo'yicha turli tadqiqot ishlarini olib borishgan. Bu tahlillar davlatning yaxlit siyosati va ularning strategik yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratilib, muayyan muddatlar uchun belgilangan maqsadlarni o'z ichiga oladi. Davlatning soliq siyosati strategiyasini ilmiy tadqiq qilishda ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlardan olingan tushunchalarni birlashtirish va bir vaqtning o'zida original tahliliy asosni yaratish zarur. Shu munosabat bilan bizning maqsadimiz ushbu mavzu bo'yicha tanlangan ilmiy tadqiqotlarning mazmunini uslubiy jihatdan tekshirishdir. Yuqorida aytib o'tilganidek, soliq siyosati davlat tashkil topgan kundan boshlab davlat faoliyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Davlatlar qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli rejalarni o'z faoliyatini boshqarish mexanizmlari sifatida shakllantiradilar va ularni ma'lum muddatlarda amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik maqsadlarga moslashtiradilar. Ta'kidlash joizki, olimlar davlatning siyosiy va iqtisodiy apparatining tuzilishi va rivojlanish qirralarini o'rganish bo'yicha turli tadqiqot ishlarini olib borishgan. Mazkur sharhlar davlatning har tomonlama qamrab oluvchi siyosati va ularning strategik yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratilib, aniq muddatlar uchun belgilangan maqsadlarni o'z ichiga oladi. Davlatning soliq siyosati strategiyasini ilmiy ekspertizadan o'tkazishda ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlar natijasida olingan tushunchalarni birlashtirish va bir vaqtning o'zida original tahliliy asosni yaratish zarur bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, bizning maqsadimiz ushbu mavzu

bo'yicha tanlangan ilmiy tadqiqotlarning mazmunini muntazam ravishda o'rganishdir.

Davlatning soliq siyosati va uning strategik maqsadlari qanday belgilanishi va bo'lishi kerak degan masalaga klassik iqtisodchi olimlar, jumladan, "F.Kene, A.Smit, D.Rikardo, J.B.Sey, nemis iqtisodchilari I.G.Fon Tyunen, ingliz iqtisodchilari S.Djevons, J.M.Keyns, J.S.Mill va amerikalik iqtisodchilar J.B.Klark, A.Toson va boshqalarning ilmiy qarashlarida muhim o'rin tutib kelgan. Ular davlat iqtisodiyotni tartiblashda soliq siyosatini yuritishning turli xil uslublari va yondashuvlari haqida ko'plab bahslar yuritgan, soliq siyosatining bosh maqsadi nimadan iborat bo'lishi lozimligi ko'rsatib berishda, ko'proq, soliqlarni undirish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Amerikalik neokeynschilar vakillari bo'lgan R.Xarrodd va E.Domarlar iqtisodiy o'sish modelini yaratishda soliq blokiga (bo'g'iniga) bag'ishlangan tadqiqotlarida soliqlar joriy etish va undirishda mamlakatda jamg'arish, investitsiya va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi aloqalar bog'liq holda strategiya yuritish lozimligi haqidagi g'oyalarni ilgari surgan bo'lsa, hozirgi zamon iqtisodchilaridan P.Samuelsong, K.R.Makkonell va S.L.Bryu kabi olimlar davlatning soliq siyosati markazida adolatlilik tamoyili mavjud bo'lishi va uning strategik maqsadlariga erishishdagi taktik yo'nalishlar iqtisodiyotning boshqa yo'nalishlari: monetar, investitsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'lanish kerak degan ilmiy qarashlarni ilgari surishgan"⁴.

Ayrim manbalarda⁵ "davlatning soliq siyosati davlatning soliqlar va yig'imglar sohasidagi chora-tadbirlar tizimi, davlat moliya siyosatining tarkibiy qismidir"⁶ deb ta'riflangan bo'lsa, "bu soliq turlarini, soliq stavkalarining qiymatlarini, soliq to'lovchilar va soliq solish obyektlarini tanlashda, soliq imtiyozlarida ifodalanadi"⁷ deyiladi boshqa manbada. Aynan shu manbalarda shuningdek "davlatning soliq siyosati ham mikroiqtisodiy, ham makroiqtisodiy jihatlariga ega bo'lib, makroiqtisodiy jihatlar iqtisodiy faollik darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan yig'ilgan soliqlarning umumiy miqdoriga taalluqli bo'lgan holda fiskal siyosatning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mikroiqtisodiy jihatlar tenglik (kimga soliq to'lash kerak) va taqsimlash samaradorligi (ya'ni, qanday soliqlar turli xil iqtisodiy faoliyatlar miqdoriga buzuvchi ta'sir ko'rsatadi) masalalariga taalluqlidir"⁸ degan g'oyalar mazmuni keltiriladi.

"Soliq siyosati" nomli ensiklopedik to'planning mualliflarining fikricha, "davlatning soliq siyosatini tanlash mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy tizimiga,

⁴ Ф.Кенэ Избранные экономические произведения.-М.Соцэжгз. 1960; А.Смит Исследование о природе и причинах богатства народов.-М.: 1962; Д.Рикардо Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. Т.1. М.: Госполиздат, 1956; Дж.М.Кейнс Общая теория занятости, процента и денег. – М.: 1993; Дж.С.Милл Основы политической экономии. Пер. с англ. Т.1. – М.: Мысль, 1980; А.В. Аникин Юность науки. М., Политиздат. 1971 г. История экономической мысли. М., 1998. 21 Каранг: Менько Г. Макроэкономика. М., 1994; Денисов Э. Исследования различий в темпах экономического роста. М., 1971; Kuznets S. Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure. Cambridge, 1971; Леонтьев В.В. Экономические эссе. М., 1991; Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. пер. с англ. 11-го изд. Т.1. – М: Республика. 1992; Самуэльсон П. Экономика Т.1. пер. с англ.- М. Республика, 1993; Курс экономической теории: учебник – 4-с доп. И перераб. Изд.-Киров «АСА», 1999, стр. 557-584; Пезенти А.Очерки политической экономии капитализма. пер. с. итал. В 2т. Т.2. – М.: Прогресс, 1976. с. др.

⁵ [HTTPS://RU.WIKIPEDIA.ORG/WIKI/](https://ru.wikipedia.org/wiki/)

⁶ Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристь. А. В. Толкушкин. 2003.

⁷ Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Налоговая политика // Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с. 1999.

⁸ [HTTPS://RU.WIKIPEDIA.ORG/WIKI/](https://ru.wikipedia.org/wiki/)

iqtisodiyot va moliya holatiga bog‘liq. Soliq siyosati chora-tadbirlari turli qonunlarni, xususan, asosiy kapitalning tezlashtirilgan amortizatsiyasini tartibga soluvchi, yer qa‘rining kamayishi uchun ajratmalar, ayrim korxonalar va tarmoqlarni soliqdan (to‘liq yoki qisman) ozod qilishni o‘z ichiga olishi mumkin. Soliq siyosati choralari tizimi investitsiyalarni rag‘batlantirish va mintaqaviy siyosatni olib borish uchun ishlatilishi mumkin”⁹. Yu.Yu.Petrinin, M.I.Panov, L.B.Logunovalar esa, soliq siyosati va uning strategik mazmunini “soliq qonunchiligidagi korxonalariga soliq to‘lashdan qochish imkonini beruvchi bo‘shliqlarni aniqlashdan iborat” 10 degan fikrni ilgari suradi.

Bulardan farqli ravishda A.V.Aronov, V.A.Kashinlar esa “maksimal soliq siyosatining mazmunini soliq siyosatining asosiy strategiyasi sifatida qaraydi, ya‘ni, ularning fikricha, soliqlar sonini oshirish, soliq stavkalarini oshirish, soliq imtiyozlarini kamaytirish soliq siyosatining strategik maqsadlari sifatida qabul qilinishi mumkin”¹¹. Bundan tashqari, ushbu mualliflar, soliq siyosatining ikki turini: “liberal-cheklangan va ijtimoiy yuklangan modellarini alohida ko‘rsatib o‘tib, birinchi model (liberal-cheklangan model) tovarlar ishlab chiqarishni ko‘paytirish, yangi tashqi bozorlarga chiqish va ularni kengaytirish, xususiy tashabbus orqali aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan bo‘lib, ushbu model soliq imtiyozlarining maksimal darajasiga qat‘iy rioya qilish, investitsiyalarni keng rag‘batlantirish, iqtisodiy faoliyatga davlat aralashuvini cheklash bilan tavsiflanadi, shu bilan birga, bunday soliq siyosatini amalga oshirish ijtimoiy imtiyozlar va kafolatlarning qisqarishiga olib keladi”¹². Ushbu mualliflar tomonidan ta‘kidlanganidek, soliq siyosati amaliy jihatdan hozirgi kunda Braziliya davlatida, Meksika davlatida, Osiyo mamlakatlari, Xitoy va Hindiston mamlakatlarining soliq siyosati strategiyasida qo‘llanilib kelinmoqdaki, unda ustuvor yo‘nalishlar sifatida “iste‘mol talabini ta‘minlash, eksportning yuqori ulushini ta‘minlash, moliyaviy kapitalni kengaytirish, aholi bandligini ta‘minlash va daromadlarni taqsimlashda tengsizlikni kamaytirish, tarkibiy siyosatni amalga oshirish” kabi taktikalarga asoslangandir.

N.M.Demytyeva va I.A.Mayburovlarning soliq siyosatidagi fikrlari anchayin bir biriga o‘xshash hisoblanadi. Ushbu mualliflar soliq siyosatini mazmunini milliy boyliklardan samarali foydalanishga qaratilgan soliq tizimini yaratilishi sifatida baholaydi. Ya‘ni, ularning fikricha, “soliq siyosati davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ajralmas qismi bo‘lib, mamlakat milliy boyliklarini jamg‘arish va undan oqilona foydalanishni rag‘batlantirish, iqtisodiyot va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtirishga ko‘maklashuvchi soliq tizimini yaratishga qaratilgan va shu orqali jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta‘minlanadi”¹³. Shuningdek, N.M.Demytyeva “soliq siyosatini davlat iqtisodiy siyosatining in‘ikosi ekanligini va

⁹ Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристь. А. В. Толкушкин. 2003.

¹⁰ Налоговая политика // Экономика. Словарь по обществознанию. — М.: КДУ. Ю. Ю. Петрунин, М. И. Панов, Л. Б. Логунова . 1995.

¹¹ Аронов А. В., Кашин В. А. Налоги и налогообложение: учеб. пособие. — М.: Магистр, 2007. — С. 99—100.

¹² O‘sha manba.

¹³ Н.М.Дементьева. *налоговая политика государства.* https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689., *Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит», «Мировая экономика»/ [И.А.Майбууров и др.]; под ред. И.А.Майбуурова.- М.: ЮНИТИ-ДАНА,2007.-655с.)*

solliqlarning ilmiy nazariyasiga asoslanishi lozimligini ta'kidlagan. Amalga oshirilayotgan soliq siyosatining natijalari ko'p jihatdan davlat o'z iqtisodiy siyosatiga qanday tuzatishlar kiritishga majbur ekanligini, soliq tizimini qanday qurish kerakligini belgilaydi"¹⁴.

Soliq siyosati va uning strategik yo'nalishlari haqidagi akademik nutqda soliq siyosati ikki nuqtayi nazardan tavsiflanadi. U davlatning ataylab aralashuvini, shuningdek, davlat tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy choralarni o'z ichiga olgan ko'p qirrali tizim sifatida qabul qilinadi. Keyinchalik aniq maqsadlarni amalga oshirish uchun ishlab chiqilgan tizimli chora-tadbirlar qatori sifatida talqin etiladi. Keyingi ro'yxat soliq siyosatining asosiy maqsadlarini qamrab oladi: "ma'lum bir mamlakatning o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga mos keladigan soliq tizimini shakllantirish, davlatning moliyaviy ehtiyojlarini ta'minlash, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta'minlash"¹⁵ kabi vazifalarni keltirib o'tadiki, yuqoridagi "ikkita ilmiy qarashlar B.Aliyev tomonidan bildiriladi.

Ilmiy adabiyotlarda soliq siyosati fiskal siyosatning tarkibiy qismi sifatida qaraladiki, bunda soliq siyosatining moliyaviy siyosatning elementi hisoblanadi, davlatning moliyaviy siyosatini amalga oshirish davlatdagi moliyaviy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik bazasiga (turli darajadagi budjetlar, soliq kodeksi," fuqarolik kodeksi va boshqalar, shuningdek moliya siyosatini shakllantiradigan va amalga oshiradigan ijro etuvchi hokimiyat tizimi tomonidan ifodalanadigan institutsional asosga ega bo'lgan)¹⁶ asoslanadi.

Shuni ham ta'kidlash keraki, ayrim rasmiy vakolatli organlar tomonidan soliq siyosati strategiyasi asosiy yo'nalishlari rasmiy jihatdan belgilab qo'yilgan holatlar ham bor. Masalan, Rossiya "Moliya vazirligining rasmiy saytida soliq siyosati tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish va sarmoyaviy jozibador muhitni yaratishning muhim omilidir. Soliq tizimining raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy mezon tadbirkorlik subyektlarining nominal soliq yuki hamda soliq to'lovchilarning soliqlar va yig'implarni to'lash majburiyatini bajarish bilan bog'liq xarajatlaridan iborat jami soliq yukidir"¹⁷ degan mazmunda soliq siyosatining strategik chegaralarini qamrab oladi, soliq siyosati doirasida tadbirkorlik subyektlarini tartibga solish hamda rag'batlantirishga qaratilgan. "Laffer egri chizig'i" deb nomlanuvchi soliq nazariyasi bilan solishtirganda, soliq siyosatining asosiy strategik maqsadi soliq to'lovchilarning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatish va rag'batlarning uyg'unligini kafolatlash ekanligi ayon bo'ladi. Shu munosabat bilan aytish mumkinki, mazkur strategik yo'nalish ilmiy tamoyillarga mustahkam asoslanib, uning amaliy ahamiyatini bildiradi. Shuningdek, ko'pgina ilmiy va nazariy nuqtayi nazardan soliq siyosati strategiyasiga oid aniq ilmiy yondashuvlar yoki aniq ta'riflar kamdan-kam hollarda taqdim etiladi. Shunga qaramay, ularning mazmunini ilmiy va mantiqiy talqin qilish orqali strategik va taktik yo'nalishlarning mohiyatini aniqlash mumkin. Buni yuqorida keltirilgan ilmiy

¹⁴ Н.М.Дементьева. *налоговая политика государства.* https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689.

¹⁵ Алиев Басыр Хабибович. *Налоговая политика и её роль в регулировании экономики государства. Вопросы структуризации экономики.* №3, 2012 Материалы IV Международной НПК по СТО в Махачкале.

¹⁶ Т.В. Куклина. *государственная налоговая политика и её роль в социально-экономическом развитии России.* Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2016. №2 (34).

¹⁷ https://minfin.gov.ru/ru/performance/tax_relations/.

qarashlarda ham quyida keltirilayotgan yondashuvlarda ham ko‘rish mumkin. Jumladan, N.G.Lukyanovaning “yondashuvda soliq tizimini takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar majmui soliq siyosatining muhim strategiyasi konsepsiyasi sifatida tavsiflanadi”¹⁸, Rossiyalik soliq nazariyasi bo‘yicha yirik olimlardan biri bo‘lgan D.N.Chernik esa, “soliq siyosatining strategik yo‘nalishi “mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan holda davlat va soliq to‘lovchilarning iqtisodiy manfaatlarini uyg‘unlashtirishga ko‘maklashuvchi soliq tizimini shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi lozim deb hisoblaydiki, muallifning fikricha, siyosati iqtisodiy o‘shishni ta‘minlaydigan, mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan bo‘lishi lozim. Professor D.Chernikning soliq siyosati strategiyasini belgilashga oid ilmiy yondashuvining ahamiyatligi shundaki, muallif”¹⁹ strategik maqsadda soliq to‘lovchining iqtisodiy manfaatlarini uyg‘unlashtirish masalasining qo‘yilishi ikki jihatdan, ya‘ni soliq to‘lovchining manfaatlari va davlat budjetining manfaatlari jihatdan yondoshilganligini ko‘rish mumkinki, fikrimizcha, bu to‘g‘ri yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa va takliflar:

Soliq siyosati hamda uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi bo‘yicha mulohazalarimizni yakunlar ekanmiz bir qator ilmiy xulosalarni chiqarish mumkin:

birinchidan, davlatning soliq siyosati nimani o‘z ichiga olishi va uning asosiy mohiyatini o‘rganish soliqqa tortish paydo bo‘lganidan beri ilmiy tadqiqot mavzusi bo‘lib kelgan. Bu so‘rov o‘rta asrlarda sezilarli sur‘atga ega bo‘ldi;

ikkinchidan, soliq siyosatiga malum bir ilmiy qarashlarda u moliyaviy siyosat hamda strategiyaning asosi sifatida talqin etiladi. Uning asosiy yo‘nalishlaridan biri bu moliyaviy siyosat konturlariga muvofiq shakllantiriladi.

uchinchidan, soliq siyosati aksariyat davlatlar tomonidan tartibga solishning aniq vositasi sifatida baholanadi.

to‘rtinchidan, ma‘lum ilmiy tadqiqotlar soliq siyosati va uning strategiyasini soliq to‘lovchilar, xususan, tadbirkorlar o‘rtasida jamiyatda simbiotik o‘zaro munosabatlarni rivojlantiruvchi iqtisodiy vositalar sifatida ko‘rib chiqdi.

beshinchidan, soliq siyosati strategiyasini davlatning iqtisodiy siyosati doirasidagi eng muhim vazifalarni amalga oshirishning ajralmas moliyaviy tayanchi sifatida qaraladi.

oltinchidan, soliq siyosatining samaradorligi uning taktikasi, konsepsiyasi va oraliq islohotlarni tizimli ravishda amalga oshirishga bog‘liqligi tavsiflangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.redalyc.org/journal/4417/441768343003/html/>.
2. Vol. 41, No. 1 (1983), pp. 181-222 (42 pages) Published By: Springer
3. https://www.researchgate.net/publication/302559561_A_Taxonomy_of_the_Tax_Compliance_Literature_Further_Findings_Problems_and_Prospects.
4. Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR),

¹⁸ Lukyanova N.G. Upravleniye nalogovoy sistemoy gosudarstva: sistematizatsiya ponyatiynogo apparata // Finansovyy mir. 2002. Выр. 1.

¹⁹ Chernik D.G. Nalogi i nalogoblojeniyе. M.: INFRA-M, 2001. 574 s.

volume 168.

5. <https://www.oecd.org/g20/Tax-policies-for-inclusive-growth-in-a-changin-world-OECD.pdf>

6. Ismatov Xolbuta Begmatovichning Soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish: (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. – Toshkent, 2023.